

Poučeni primerima iz okruženja o šteti po životnu sredinu i društvo, koju međunarodne rudarske kompanije ostavljaju iza sebe na Balkanu, lokalne zajednice u Severnoj Makedoniji usprotivile su se otvaranju novih rudnika zlata i bakra. Šakom i kapom dodeljivane koncesije u mandatu VMRO-DPMNE bile su jedna od okosnica privlačenja direktnih stranih investicije. Međutim, opštine nisu prihvali taj model.

Gradovi u Severnoj Makedoniji nedavno su postali središte samoorganizovanih pokreta lokalnih stanovnika, koji su se usprotivili međunarodnim rudarskim projektima u zemlji. One dele iste strahove: da će koncesije za geološka istraživanja i eksploataciju rezultirati katastrofalnim ekološkim i socijalnim posledicama sa marginalnim koristima za lokalne zajednice, ali i zemlju u celini.

Nije bilo poznato koliko je tačno koncesija podeljeno u mandatu bivšeg premijera Nikole Gruevskog, ali reč je o najmanje 80 koncesija odobrenih posle 2012. godine, kada je usvojen novi zakon, sa ciljem povećanja investicija u rudarskom sektoru. Tada je bilo jasno da se koncesije dele šakom i kapom, u sklopu strategije privlačenja direktnih stranih investicija. Nakon promene vlasti, saznali smo da je izdato 378 operativnih koncesija. Novom regulativom skraćene su i pojednostavljene procedure za dobijanje rudarskih dozvola i koncesija, ali, što je još važnije, osigurano je gotovo automatsko pretvaranje dozvola za istraživanja rudnih resursa u eksploatacijske dozvole, što znači da su radovi na iskopavanju počinjali automatski.

Situacija se nije mnogo promenila ni sa dolaskom nove vlade u maju 2017. godine, pa su posledice eksploatacije minerala i dalje su ostale isključiva briga lokalnog stanovništva i aktivista. U jednom trenutku, državu je zahvatio talas poziva na lokalne referendume, čiji je cilj bio suočiti političare sa ovim problemom, i uz to sprečiti ili odložiti izvođenje radova. Prvi uspešan referendum održan je 23. aprila 2017. godine u Đevđeliji u jugoistočnoj Makedoniji, na kome je stanovništvo glasalo protiv otvaranja rudnika zlata i bakra na dve lokacije na planini Kožuf. Koncesije za iskopavanje dobila je kanadska firma Nevsun Resources LTD.

Inicijativa „Spas za Đevđeliju” brzo je stekla podršku gotovo cele opštine. Prema aktivistima, uspeh referenduma u Đevđeliji znači da ova kompanija neće moći da svoju istraživačku dozvolu pretvoriti u koncesiju za eksploataciju ruda. Prva im uskoro ističe, ali još uvek su mogli predati zahtev za njeno pretvaranje u eksploatacijsku koncesiju. Međutim, ovaj zahtev bi trebao biti automatski odbijen zbog rezultata referenduma, koji obvezuje opštinske vlasti da daju negativno mišljenje za sve rudnike u Đevđeliji.

Uspešan referendum u Đevđeliji (odaziv je bio 70%, od čega je 99% glasova bilo protiv) podstakao je slične lokalne inicijative, pa su održana još dva uspešna referenduma, u

Bogdancima 11. juna 2017. godine, sa odazivom birača od 61% i 98% glasova protiv. Treći uspešan referendum održan je u Dojranu (odziv je bio 51%, od čega je 91% glasalo protiv). Referendumi koji su usledili u Bosilovu, Valandovu i Novom Selu nisu uspeli zbog niske izlaznosti.

Ipak, s obzirom da su rudarske kompanije već investirale ogromna sredstva u predradnje potrebne za iskopavanja, moguće da je ovo samo trenutna opstrukcija. Moguće je, naime, da se deo tih sredstava preusmeri u inicijative za nastavak rudarskih radova.

Iz ministarstva životne sredine i prostornog planiranja naglasili su da „referendum nema obvezujuću pravnu moć da zaustavi projekte koji su već dobili eksploatacijsku dozvolu“. Međutim, u kontekstu široko rasprostranjene korupcije, javnost ima puno pravo da dovede u pitanje, pa i pravosudnim putem, ceo postupak dodele koncesije, jer su ekološke i socijalne posledice prevelike da bi se od referendumu odustalo samo na osnovu izjava iz Ministarstva i kompanije.

Međutim, kako objašnjava ministar ekonomije Driton Kuči, u slučaju uspeha referendumu i pokretanja tužbi za povlačenje već dodeljenih koncesija, i zakonodavni okvir i sudska prakse idu u korist koncesionara. Usprkos favorizovanju koncesionara, rudarske kompanije ipak se, čini se, osećaju ugroženo zbog široke socijalne mobilizacije. Dve nedelje nakon referendumu u Đevđeliji englesko-ukrajinska kompanija Sardich MC izdala je saopštenje u kome preti tužbom Angelu Nakovu – jednom od najistaknutijih aktivista inicijative Spas za Đevđeliju – optužujući ga za isticanje „lažnih rizika“ u vezi projekta rudnika Kazandol. Pravi motiv iza ove odmazde je zaustavljanje daljnjih mobilizacija, što bi moglo sprečiti slične projekte koji su pod istraživačkom dozvolom.

Rudarski projekti Kazandol i Illovaica-Štuka

U slučaju Kazandola, koncesiona naknada od svega 45.000 evra godišnje već je dodeljena 2015. godine firmi Sardich MC, a započeti su i građevinski radovi za otvaranje rudnika. Ovde treba pomenuti da je jedan od direktora firme Sardich MC, Aco Spasenoski, bio ministar poljoprivrede u vladi Gruevskog, što ilustruje bliske veze domaćih političara sa međunarodnim kapitalom.

Kad je eksploatacijska koncesija jednom izdata (kao u slučajevima Ilovice i Kazandola) malo se toga može učiniti za njen opoziv, jer bi u tom slučaju protiv Makedonije mogle biti podnete arbitražni tužbe i pretile bi joj ogromne finansijske kazne.

Međutim, lokalnom stanovništvu cena tih penala manje je važna od vlastitog zdravlja i pristupa hrani i vodi, pa ova pretnja nije prepreka osnaživanju otpora protiv otvaranja rudnika.

Tako su u lokalnoj inicijativi SOS Valdanovo kazali kako su „izrazito svesni težine borbe protiv otvaranja novih rudnika“, ali da nemaju „nikakvu nameru odustati od svojih zahteva“. Njihova borba urodila je plodom 2018. godine, kada je Vlada opozvala koncesiju za eksploataciju zlata, bakra i srebra kompaniji Sardich MC za rudnik Kazandol.

Drugi veliki rudarski projekt je Ilovica-Štuka, za koji je eksploatacijska koncesija izdata kanadsko-britanskoj firmi EuroMax Resources. Oni su u posedu dve koncesije za područje od 20 kvadratnih kilometara, za što plaćaju samo 55.000 evra godišnje. Kao i u ostalim slučajevima, lokalna zajednica organizuje se protiv ovog projekta, usprkos tome što je eksploatacijska dozvola već izdata.

Međutim, u slučaju Ilovice, vlasti i koncesionari naglašavaju sigurnost projekta, a kao argument ističu da u projektu učestvuje Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), koja postavlja visoke ekološke i socijalne standarde. Uloga EBRD-a u ovom projektu je dvostruka: oni su i kreditori i deoničari, jer je EBRD vlasnik 19,9% Euromaxa, što bi značilo da je jedan od ciljeva banke i visok povrat investicija, pre nego socijalni interesi makedonskih građana. Dok je izostala reakcija Vlade, rasle su lokalne grassroots inicijative. Građani regije Jugoistok organizovali su dve inicijative: „Zdrava Kotlina“ i „Mladi protiv rudnika smrti Štuka-Ilovica“. U aprilu i maju 2019. godine organizovani su protesti, usprkos pretnjama Euromaxa upućenim aktivistima, uključujući upozorenja za podnošenje tužbi zbog iznošenja stavova na društvenim mrežama.

U 2019. godini, situacija sa rudnikom Ilovica-Štuka i dalje ostaje nerešena. Prema aktivistu Mitku Ristomanovu, Vlada može nepoštivanje ugovornih uslova, koristiti kao argument za opoziv rudarske koncesije: „Zbog nedovoljne i nepotpune projektne dokumentacije Euromax je propustio poslednji rok za dobijanje potrebnih dozvola. Rok je istekao 24. jula 2016. godine, što znači da su njihove aktivnosti u poslednje tri godine protivzakonite. Takođe, prošao je rok do kada su trebali izgraditi rudnik, 24. jul 2019. godine.

Situaciju dodatno komplikuje činjenica da je od maja 2019. godine, nakon kupoprodaje putem privatne ponude, koncesija za rudnik Ilovica-Štuka promenila vlasničku strukturu. Više nije u vlasništvu Euromaxa, već Galena Resource Equities Limited, koji je podružnica Trafigura, upletena u nekoliko kontroverzi, uključujući ilegalni izvoz toksičnog otpada iz Amsterdama i pokušaj zataškavanja jedne afričke ekološke katastrofe. Kako će se ovaj slučaj razvijati zavisiće od koraka novog vlasnika, ali i od spremnosti i sposobnosti Vlade da deluje u skladu sa protivljenjem lokalnog stanovništva rudniku, pritom imajući na umu negativan uticaj koji bi on imao na poljoprivredu u regionu, kao i šire posledice na životnu sredinu.

Ekološki rizici i mogući drugačiji ekonomski modeli

Stanovnici su pozivani na referendum isticanjem prevelikih rizika za životnu sredinu, poput tri kilometra širokih i 700 metara dubokih kratera, ili rizike od zagađenja izvora pitke vode kojima se napajaju obližnji gradovi Kavadarci i Negotino. S obzirom na 10 tona prašine koju rudnici na dnevnoj bazi izbacuju u atmosferu, opasnost je podrazumevala i zagađenje zraka toksinima, poput arsena i talija (potrebnih za ekstrakciju ruda iz stena), zatim proizvodnju 15 miliona kvadratnih metara mulja, koji sadrži cijanid, arsen i sumpornu kiselinu. Sve to ne bi bilo moguće lako i jednostavno sanirati bez još većih posledica po životnu sredinu. Među najrizičnijim je proces cijanizacije, odnosno ispiranja zlata natrijevim cijanidom, što je najraširenija metoda za procesuiranje zlata. Ulaskom ovog jedinjenja u zemlju ili podzemne vode nastaju nepopravljive štete, jer tlo i vode postanu potpuno zatrovane i neupotrebljive za ljude i životinje.

Primer trovanja tla cijanidom videli smo 2000. godine u slučaju rudnika Baia Mare u Rumuniji, kada je u tlo iscurelo 10.000 kubnih metara otpadnih industrijskih voda bogatih cijanidom. Hemikalije su ušle u podzemne vode i zatrovale poljoprivredno zemljište i pitku vodu za 2,5 miliona ljudi u Srbiji i Mađarskoj, zbog čega je uginulo na stotine tona ribe u rekama Someš, Tisa i Dunav.

Čak i često isticane argumente stvaranja novih radnih mesta treba uzeti s dozom zadržke. Od najavljenih 13.500 radnika, u rudarskim operacijama trenutno je zaposleno 2.175 radnika u Severnoj Makedoniji.

Nevsun Resources LTD, kanadska kompanija koja se nadala da će sagraditi rudnik u blizini Đevđelije, suočila se sa tvrdnjama koje je Guardian izneo, zbog "prisilnog rada, groznih radnih uslova i atmosfere straha i zastrašivanja" u rudniku Bisha u Eritreji, u kome je većinski vlasnik.

Još jedan argument protiv rudarskih projekata je alternativni ekonomski model koji bi mogao osigurati održivi razvoj u ovim regionima.

Na primer, grad Dorjan nalazi se u blizini jezera čiji se letnji turistički potencijal često ističe kao mogući ekonomski model razvoja ovog kraja. Na prostoru planine Kožuf mogao bi se razvijati zimski turizam. Valdanovo, Bogdanci i Đevđelija poljoprivredni su krajevi sa mediteranskom klimom i svešću stanovnika o važnosti razvoja organske poljoprivrede. Sa ciljem razvoja organske poljoprivrede u ovom kraju već je uloženo više od milijardu denara subvencija, koje bi u potpunosti propale u slučaju otvaranja rudnika zbog zagađenja životne sredine.

U svakom slučaju, zapošljavanje se može uzeti kao prednost tek ako se vodi računa o uslovima rada i neposrednim i dugoročnim posledicama po zdravlje radnika koji se izlažu supstancama poput cijanida.

Anti-rudarske borbe tokom mandata vlade Zorana Zaeva i SDSM-a

Od 200 koncesija za istraživanje i eksploataciju koje je izdala prethodna vlada, u junu 2019. godine, vlasnici samo 14 dozvola počeli su sa rudarskim aktivnostima. Tih 14 koncesija su u vlasništvu Euromax Resources, kompanije Bulmak - koja ima dozvolu za olov i cink u Zletovu i Toranici, zatim Leguri, koja ima koncesiju za mangan u Stogovu, za nikal u Velesu, Lojanima za antimon i gvožđe u Tamjištu. Dvanaest koncesionara je 2018. godine eksploatisalo minerale u vrednosti od 180,8 miliona evra. Od tog iznosa, samo je 4,95 miliona evra ili 2,74% uplaćeno u javni budžet na ime koncesione naknade.

Istovremeno, rudarske kompanije ostvarile su profit od 38% ili 68,9 miliona evra. Udeo rudarskog sektora u makedonskoj ekonomiji iznosi 15% industrijske proizvodnje i 1,5% BDP-a.

Borbe protiv eksploatacije ruda, kao i njihovi ishodi, služiće kao ogledalo interakcija globalnog kapitalizma i demokratije u zemlji, ali i kao test za novu vladu SDSM-a, koja će morati da balansira, kako bi ostala socijaldemokratska stranka i osmislila novi model privlačenja ulaganja, koji bi se razlikovao od direktnih stranih ulaganja u rudarski sektor. Takođe, uloga i ustrajnost građana u inicijativama protiv ovakvih rudarskih projekata i dalje će imati presudnu težinu. Oni će se boriti protiv apsolutnog prioriteta ekonomskog rasta zasnovanog na iskopavanju ruda (očekivani rast BDP-a je 2%), na štetu ekoloških i socijalnih posledica, koje su trenutno postavljene kao manje bitne.

I konačno, ta borba bi morala uključiti argumentaciju koja neće dati imunitet vladi i lokalnim vlastima ukoliko ne uspeju da pronađu alternativne ekonomske modele koji bi društvo razvijali balansirano - odnosno koji bi imali pozitivne ekološke, socijalne i političke učinke.

Izvor: Klimatska i energetska tranzicija Balkana